

SZELLŐ JÁNOS

PANDÉMIA ÉS A GLOBÁLIS MUNKAERŐPIAC

Zádori Iván – Nemeskéri Zsolt – Szabó Szilvia szerzők tollából „Deglobalizáció vagy reglobalizáció? Munkaerőpiac a vírus előtt, alatt és után” címmel jelent meg az Új Munkaügyi Szemle idei 3. számában az a vitaindító tanulmány¹¹, amely számos és meghatározó kérdést vet fel a COVID-19 által generált válsággal kapcsolatban. Például: a válság milyen hatással lehet a termelési láncokra, a mobilitásra; miért nincs teljes globális munkaerőpiac; mi lesz munkaerőpiacon kockázati csoportonként jelen lévő munkaerővel; mennyire befolyásolja az automatizálást, a robottechnológiát? Fő kérdésként teszik fel a szerzők, hogy a tapasztalható deglobalizációs folyamatok ellenére a jelenlegi lépések a korábbi állapotokhoz történő visszatérés felé mutatnak, azonban koránt sem biztos, hogy ez a visszatérés tényleges visszatérés lesz-e, vagy új rendező elvek alapján kialakuló reglobalizáció? Hozzászólásomban a globalizáció néhány meghatározó jellemzőjéről, ellentmondásairól, valamint a pandémia munkaerőpiaci hatásairól fogalmazok meg észrevételeket, gondolatokat.

Prológus: a kialakult válság néhány munkaerőpiaci jellemzője

A járványokról és a COVID-19 munkaerőpiaci hatásairól Bagó József írt az Új Munkaügyi Szemlében egy alapos tanulmányt (Bagó, 2020), egyúttal bemutatva a védekezés kezdeti gyakorlatának alakulását, különös tekintettel a munkaerőpiacra. Szinte közmegegyezés alapján a szakértők többsége már leírta, ez a válság nem azonos a 2008-2009-es recesszióval. A globális egyensúlytalanságon alapuló monetáris (subprime) válság, az eladósodás jelentős likviditási gondokat okozott mind az államháztartások, mind a gazdaságok és az emberek számára.

A Policy Agenda Elemzőintézet elemzése alapján a jelenlegi világméretű válsághelyzetet megelőzően **a globalizált gazdaság folyamatai nagyjából prosperáltak, és most a valóban jól működő társadalmi, gazdasági rendszerek és ágazatok, vállalkozások kerültek/kerülnek lehetetlen helyzetbe, amely akár az eddigi eredményes tevékenységük ellenére csődjüket is okozhatja.** Szerintük a járvány gazdaságra gyakorolt hatásait alapvetően három tényező határozza meg. „**Elsődleges tényezőként lényeges a járvány időbeli lefutása, gyors lefutás esetén természetesen kedvezőbb, kisebb mértékű negatív hatások várhatók. A második fő tényező a járvány lefolyásának súlyossága, ennek meghatározásakor figyelembe kell venni a járvány terjedési idejét, fertőzöttségi rátáját (lakosság hány százalékát érinti), halálozási rátáját, hiszen ezektől függ, hogy a lakosság mekkora részét érinti, a munkaerő milyen mértékben esik ki időszakosan vagy akár végleg. Amennyiben a járvány súlyosabb, úgy jelentősebb, drasztikusabb állami beavatkozás szükséges a járvány megfékezése érdekében, ami a negatív hatásokat is erősítheti. A harmadik, gazdasági hatást befolyásoló tényező az adott ország gazdaságpolitikája, mely esetén kulcskérdés, van-e mód az erősen érintett gazdasági ágazatok támogatására költségvetési, jegybanki és egyéb hatósági eszközökkel, tudja-e az állam tompítani vagy ellensúlyozni a munkanélküliségre gyakorolt negatív hatást.**”¹²

Szellő János c. egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, Munkatudományi Kutatócsoport Vezető.

¹¹ <https://www.metropolitan.hu/upload/95cf806e80df3cd163b916c6ceb661943cc1e321.pdf>

¹² <https://policyagenda.hu/elemzesek/2020/valsagprognosis-ez-a-valsag-teljesen-mas-mint-a-legutobbi>

Az MTA kutatóinak megfogalmazásában a COVID-19 vírus okozta pandémiás helyzet számos területen okozott és okoz fennakadásokat, mivel a társadalmaknak egyszerre kell szembenézniük egészségügyi, gazdasági és szociális krízissel. A járvány következményei közvetlenül jelentkeztek és jelentkeznek a munkahelyeken, hiszen a legkülönbözőbb gazdasági szektorokban tevékenykedő vállalkozások nagy számban szembesülnek csőd közeli helyzettel és kényszerülnek munkaidő- vagy létszámcsökkentésre. (Csizmadia – Illésy, 2020)

Az ILO Monitor beszámolója, azt prognosztizálja, hogy a vészhelyzet hatására **körülbelül 6,7 százalékos munkaidő-kiesés várható 2020 második felében, ami nagyjából 195 millió teljes munkaidős dolgozót érint majd világszerte.** A legnagyobb kiesésekre az arab államokban (8.1%), Európában (7.8%), valamint Ázsiában és a Csendes-óceáni térségben (7.2%) kell számítani. A legveszélyeztetettebb szektorok közé **a szállás- és vendéglátóipar, továbbá a gyártás, a kiskereskedelem, valamint az üzleti és adminisztratív tevékenységek** tartoznak. A munkanélküliség növekedése 2020 során az alkalmazott intézkedésektől és fejlesztésektől függ, ám a jelentés alapján annak mértéke az év végén az ILO korábbi, **25 millió fős becslését is felülmúlhatja.** A jelenlegi adatok szerint **ötből négy embert (81%) érint már most is a munkahelyének részleges vagy teljes bezárása a globális munkaerőpiacon.** A kutatás alapján 1,25 milliárd munkavállaló dolgozik azokban a szektorokban, legtöbbször az informális gazdaságban,¹³ amelyek a legveszélyeztetettebb csoportba tartoznak a lehetséges létszámcsökkentések, valamint a bérek és a munkaidő várható visszaesésével kapcsolatban. Közülük sok az alacsony fizetésű és alacsonyabb kognitív készségeket igénylő munkahelyek közé tartozik, melyeknél a bevételek hirtelen visszaesése drasztikus hatású lenne. (ILO Monitor, 2020)

Több elemzés is megerősíti az ILO következtetéseket. Az egyik ilyen szerint a gazdasági tevékenység korlátozása elsősorban az alacsonyabb bérekkel és rosszabb foglalkoztatási körülményekkel rendelkező munkavállalókat érinti. A hatás különösen jelentősebb a nők és a fiatal munkavállalók számára is. Fontos megjegyezni, hogy a dolgozó népesség ezen szegmensei valószínűleg szintén azok, akik kevesebb forrással rendelkeznek a munkanélküliség és a hirtelen jövedelem-kiesések elkerülésére. A munkanélküliek előtt álló kihívások valószínűleg rövid és középtávon meglehetősen jelentősek, mivel visszafogott gazdasági aktivitás és foglalkoztatás hiány összefüggésében kell munkát keresniük. (Pérez et al, 2020)

Néhány gondolat a globális munkaerőpiacról

Mivel előttünk a pandémia második szakasza, jelenleg azt mondhatjuk, hogy tapasztalatok, konkrét és validált adatok alapján egyelőre **nem időszerű releváns következtetéseket levonni** arról, hogy a COVID-19 járványnak milyen hatásai lehetnek a globalizációra, gazdaságra, a társadalmi kapcsolatokra. Viszont **részkövetkeztéseink** lehetnek.

A nemzetközi és hazai munkaerőpiaci környezetet számos tényező befolyásolja. Társadalmi meghatározottsága szerint lényeges, hogy mekkora és milyen minőségű a rendelkezésre álló populáció a munkaerőpiacon; milyen elvek és szociális stratégiák hatnak az emberekre, a jólétre és az életszínvonalra; mennyire érvényesül a szociális biztonság; létezik-e társadalmi és szakmai

¹³ Az **informális gazdaság** egy olyan gazdaság része, amelyre nem vonatkoznak adók, és nem kormányzati felügyelet alatt állnak. Ez a gazdasági tevékenységek, vállalatok, munkahelyek és munkavállalók diverzifikált csoportja, amelyeket az állam nem szabályoz, vagy nem véd. Az informális gazdaság a piacgazdaság részét képezi, ami azt jelenti, hogy árukat és szolgáltatásokat értékesít és nyereséget termel. A nem fizetett házi munka és a gondozói tevékenység nem járul hozzá ehhez, és ennek következtében nem része az informális gazdaságnak. A formális gazdaságtól eltérően az informális gazdaság tevékenységei nem szerepelnek a bruttó nemzeti termékben vagy egy ország bruttó hazai termékében. Az informális szektor szűke munkaerőpiacnak tekinthető.

mobilitás. Gazdasági tényezőit vizsgálva alapvető a piacgazdasági elvek (emberi erőforrás hatékonyság és megtérülés stb.) érvényesülése; a megfelelő emberi erőforrások rendelkezésre állása; a racionalitás és rugalmasság; a kereslet – kínálat viszonylagos egyensúlyának biztosítása a gazdaság növekedésével.

A 2009-ben bekövetkezett válság utáni időszak jelentős munkaerőpiaci változásokkal is járt. Egyrészt a globalizáció és az ezt kísérő gazdasági és társadalmi átalakulás, a technológiai fejlődés és az információs társadalom új követelményeket támaszt a munkaerőpiacra szemben. Másrészt megoldást kell találni a társadalmak elöregedésének problémájára és a területi különbségek csökkentésére is. A 21. század első negyedében az Európa 2020 stratégiája szerint támogatandó az aktív munkaerőpiaci szakpolitika, az önfoglalkoztatás, a munkaerőpiaci intézmények, az aktív és egészséges öregedés, a fiatalok foglalkoztatása és a foglalkoztatás és a munkaerő mobilitásának növelésére irányuló más intézkedések. 2012-től megerősödött a munkaerőpiaci kereslet és 2017-re jelentősen nőtt a foglalkoztatás, illetve 7,3%-ra csökkent a munkanélküliek aránya.

A gazdasági cselekvés globalizálódásának lehetőségét, egyúttal kényszerét a technikai-technológiai fejlődés határozza meg. A gazdasági viszonyok globalizálódásában markáns szerepe van a tőke nemzetközi áramlásának és nemzetek feletti jellegének. A globalizáció alapvető tényezői tartozik a kommunikációs és információs technológia felgyorsult fejlődése; nemzetközi szinten a reálszférában és a monetáris szférában is létrejött, volumenében és tőkeerőben is gyarapodó, a termelés és a szolgáltatások; az értékesítés területén működő külföldi beruházásaikkal, vállalatfelvásárlásaikkal, a széleskörű üzletpolitikát folytató transznacionális és multinacionális gazdasági és monetáris szervezetek. (Szentés, 2020)

A globalizáció ágazati szinten is jelentős hatással bír. A globálissá váló fogyasztás és termelés hatására létrejövő, általuk teremtett foglalkoztatás mintáiban ágazati specializáció érvényesül. Ez komoly kihívásokat jelent a munkaerőpiac számára, amely a vállalatok, a szakpolitikák és az egyének proaktív alkalmazkodását igénylik. A technológiai forradalomhoz hasonlóan a változások szélesebb körű társadalmi-gazdasági, geopolitikai és demográfiai mozgatórugói több irányban is erősítik egymást. A tudományágak és a munkahelyek szektorokon keresztüli elterjedése ösztönözni fogja a kombinált készségek fejlesztését, amely egyes embereknek erős pozíciót biztosít ahhoz, hogy versenyezzenek az egyre igényesebb munkahelyeken és munkakörökért. Mindez természetesen függ a gazdasági szereplők hajlandóságától, a munkáltatói és munkavállalói felelősségtől. (Nemeskéri-Szellő, 2017)

A globális munkaerőpiac legfőbb jellemzője a nemzetközi munkaerő keresletéből és kínálatából adódik. A 21. század első negyedében az Európa 2020 stratégiája szerint támogatandó az aktív munkaerőpiaci szakpolitika, az önfoglalkoztatás, a munkaerőpiaci intézmények, az aktív és egészséges öregedés, a fiatalok foglalkoztatása és a foglalkoztatás és a munkaerő mobilitásának növelésére irányuló más intézkedések. 2012-től megerősödött a munkaerőpiaci kereslet és 2017-re jelentősen nőtt a foglalkoztatás, illetve 7,3%-ra csökkent a munkanélküliek aránya Európában.

Felmerül a kérdés, hogy a COVID-19 milyen hatást gyakorol és gyakorolhat az európai globális munkaerőpiacra? Mivel sok adat nem áll rendelkezésünkre és nem tudjuk, hogy a járvány meddig tart, milyen erős a lefolyása valamint mennyire lesznek hatásosak a válságkezelő intézkedések, így válaszaink inkább hipotetikusak.¹⁴

¹⁴ A kézirat 2020. augusztus 31-én zárult.

- Ami biztos, hogy határok ideiglenes lezárása gátolja a munkaerő szabad áramlását, általános bizonytalanságot kelt mind a munkáltatókban, mind pedig a munkavállalókban.¹⁵
- Mivel várhatóan mindenhol emelkedik majd a munkanélküliség, ilyen helyzetben pedig a nem helyi munkavállalók fokozottan veszélyben lehetnek, hiszen a legtöbb országban a hazai munkaerő védelme élvezhet elsőbbséget. Emiatt sokan visszatérhetnek a küldő országba, növelve annak munkanélküliségét.
- A jelenlegi mutatók szerint inkább a deglobalizációs koncepciók látszanak erősebbnek. Egyértelművé vált, hogy sok gazdasági szervezet kockázatkerülőbb egyensúlyt fog kialakítani a hatékonyság és a sokkokkal szembeni ellenálló képesség között, ahogy majd kilábal a járvány okozta válságból. A vállalatok költséghatékony globális ellátási láncokra és a just in time készletezési megoldásokra vonatkozó fókuszát majd a lokalizáltabb megoldásokra való törekvés váltja fel, beleértve bizonyos tevékenységek saját országukba történő visszavitelét is. Erre már egyes országokban vannak kormányzati törekvések és elképzelések.¹⁶
- A deglobalizáció csak részben biztosít lehetőséget a kevésbé fejlett országok felzárkózására, a nemzetközi fejlesztési folyamatokba való integrálására. Bár az Unió 2021-2027 programozási időszakának előzetes prioritásai között még mindig jelentős a kohéziós politika minőségi erősítése.
- A válság és következményei hatására, a munkaerő-vándorlás csökkenésével a nemzeti munkaerőpiacokon jelentős munkaerő-kínálat alakult/alakulhat ki, növekvő munkanélküliséggel. Főleg azokban az országokban, ahol a termelési értékláncban elfoglalt helyük szerint eddig is hátrányban voltak, és amely miatt a szegényebb rétegeknek és népeknek a gazdasági és a technológiai fejlődés eredményeiből való ki zártságát jelentheti.
- Az egyes kockázati csoportok (alacsony iskolai végzettségűek, fogyatékos személyek) munkaerőpiaci helyzete szignifikánsan nem javul, erősödik az alulszegmentált munkaerőpiac. Mindez hatással lehet a nemzetközi és az országokon belüli egyenlőtlenségek növekedésére és a fokozódó elszegényedés tendenciájára, a szociális védőháló szétszakadására.

A fentiek mellett azonban számolni kell munkaerőpiaci globalizáció azon formáival, amely a járványt megelőzően és napjainkban is jelen van. Az egyik ilyen a képzett munkaerő elvándorlása, az agyszívás (brain drain). A másik formája a nemzetközi távmunka és annak felerősödése (pénzügyi szolgáltatások, informatika, alkalmazott tudományok stb.). Azokban az országokban, ahol képesek a más országokból behozott termékek hazai előállítására, várhatóan munkaerőhiány alakulhat ki, amely tovább generálja a munkaerő nemzetközi mobilitást.

A digitalizáció (automatizálás), a pandémia és a munkaerő összefüggései

Zádori Ivánék tanulmánya kiemeli a digitalizáció fontosságát a járványhelyzet és a munkaerőpiac szempontjából is, „*mivel a rendelkezésre álló technológiának és a digitalizáció mértékének kiemelt szerepe van: a technika és a digitalizáció tette lehetővé azt, hogy a korábban megszokott gazdasági, társadalmi tevékenységek egy része helyváltoztatás és személyes találkozások nélkül is megvalósítható legyen a digitális világban, az információs társadalomban.*” Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy e gyakorlat a polgároknak és munkavállalóknak csak egy részére vonatkozik.

¹⁵ A határok bezárása, a társadalmi elhatárolódás és a gazdasági elzárások a COVID-19 elleni küzdelemben alkalmazott szokásos és azonnali politikák közé tartoznak. A munkaerőpiacokra - különösen a migráns munkavállalókra és munkaadókra - gyakorolt hatás gyors és súlyos.

¹⁶ <https://www.vg.hu/velemenya/a-kozgazdaszok/a-deglobalizacio-folyamatanak-kezelese-2-2256777/>

A CEDEFOP 2017-es kutatása szerint a fejlett gazdaságokban a jövőben a digitalizációnak, a robotizációnak és a mesterséges intelligenciának innovációjából adódóan a munkakörök majdnem fele már automatizált lesz. Ebből az is következik, hogy a munkavállalók aggódnak azért, hogy a technológia miatt elveszítik munkahelyüket vagy képtelenek lesznek azt megtartani. A munkahelyeknek az automatizálás következtében történő megszűnéséről folyó vita azonban nem tudományos alapokon nyugszik, igen nagyfokú bizonytalanság és spekuláció övezi. Az európai készség- és munkahelyfelmérés adatai alapján az derül ki, hogy jellemzően az alacsony iskolai végzettségű férfiak, az idősebb munkavállalók és a nem szokványos munkakörökben dolgozók vannak nagyobb mértékben kitéve az automatizálás kockázatának. Összességében a közepes vagy alacsonyabb szintű készségeket igénylő ágazatok és foglalkozások esetében nagyobb a valószínűsége az automatizációnak, míg a szakmai és interperszonális szolgáltatások (például egészségügy vagy oktatás) viszonylag elszigeteltek ebben a tekintetben.

A CEDFOP felmérés alapján nyilvánvalóvá válik, hogy míg a munkakörök egyharmada a felszínen látszólag „automatizálható”, sok munkaadó tesz lépéseket annak érdekében, hogy segítse dolgozóit a technológiai változásokhoz való alkalmazkodásban, mindenekelőtt folyamatos továbbképzésük finanszírozásával. Uniós szinten a munkakörök mindössze 12%-ánál „kiemelten magas” az automatizálás veszélye; ezek olyan munkakörök, amelyek esetében a munkavállalók többségében rutinfeladatokat végeznek, és nemigen van szükség kreativitásra és társas érintkezésre, a munkaadók pedig semmit sem fordítanak dolgozóik humán tőkájének fejlesztésére.¹⁷

A McKinsey Global Institute elemzése alapján a COVID-19 járvány előtt Európában a foglalkoztatás növekedett olyan tudásintenzív ágazatokban, mint a telekommunikáció, a pénzügyi szolgáltatások, az ingatlanügy és az oktatás, míg a feldolgozóiparban és a mezőgazdaságban csökkent. A járvány előtti állásalapú növekedés a legmagasabb szintű képzettségű munkavállalókat (például műszaki, pénzügyi, jogi és egészségügyi szakembereket) részesítette előnyben a helyi gazdasági klaszterek mindhárom csoportjában. Hasonlóképpen pozitív volt a foglalkoztatás növekedése a készségek folytonosságának alsóbb szintjén lévő foglalkozások esetében is, mint például a pénztárosok, építőmunkások és a szennyvízkezelők. Ugyanakkor véleményük szerint a digitalizáció (automatizáció) vesztes” célcsoportjába azok tartoznak, akik a COVID-19 következtében is hátrányba kerültek. Körülbelül 24 millió munkahely, az automatizálás révén elmozdított munkahelyeknek csaknem 50% a van kitéve az áthelyezés kockázatának, mind a COVID-19, mind az automatizálás révén. A digitalizáció alapja a kapcsolódó kompetenciák és azok elsajátításának lehetőségei. A válság várhatóan költségvetési csökkentéseket eredményez, és az oktatás sokat veszíthet. Az oktatásba és képzésbe történő beruházások hiánya rontja a hosszú távú gazdasági kilátásokat és rövidtávon veszteségeket okoz a társadalom, a gazdaság, a munkavállalók és családtagjaik számára. (Smit et al, 2020)

Epilógus még nincs, csak néhány összefoglaló gondolat

Az a tény, hogy a válság globális, és jelentős hatással van a beruházásokra, a globális értéklán-cokra és a nemzetközi kereskedelemre, azt jelenti, hogy a foglalkoztatás és a gazdasági növekedés önmagában valószínűleg nem elegendő a népesség leginkább érintett rétegei helyzetének enyhítéséhez, legalábbis a rövid időszakon belül. Ebben az összefüggésben elengedhetetlennek tűnik olyan intézkedések bevezetése, amelyek célja **a jövedelemtámogatás biztosítása és a szociális védelemhez való hozzáférés biztosítása a népesség ezen kiszolgáltatott részei számára**. Noha az ilyen típusú intézkedések hasznosak a kiszolgáltatott személyek gazdasági és

¹⁷ http://site.nive.hu/refernet/index.php?option=com_content&view=article&id=161:keszen-allunk-a-munkavegzes-jovojere&catid=25:hirlevel-cikk&Itemid=101&lang=hu

társadalmi helyzetének enyhítésében és javításában, támogatják a végső keresletet, amely a fel-
lendülés döntő mozgatórugója és ezért megfelelő eszköz lehet a munkahelyteremtés előmozdítá-
sához, **jelen válság össztársadalmi komplexitást igényel**. Beleértve az oktatást, a szociális
ellátást, az egészségügyi rendszert.

Emellett a munkanélküliségi szint hirtelen növekedése és a munkaerőpiaci zökkenőmentes átál-
lás biztosításának nehézsége **rövid távú munkavégzési rendszereket és aktív intézkedése-
ket tett/tesz szükségessé az álláskeresők támogatása érdekében**. Az is egyértelmű lehet,
hogy ezek az intézkedések átmeneti jellegűek lehetnek, de a tapasztalatok meglapozhatnak egy
stratégiát.

Irodalomjegyzék:

Altman, S. A. (2020): Will Covid-19 Have a Lasting Impact on Globalization? Global Business Digital Article.
<https://hbr.org/2020/05/will-covid-19-have-a-lasting-impact-on-globalization>

Bagó József (2020): Járvány és munka. Új Munkaügyi Szemle. 1. évf. 3., 14-25. o.
<https://www.metropolitan.hu/upload/f11f12de27b440ed2c6c5f287cc435f74800496b.pdf>

Csizmadia Péter – Illéssy Miklós (2020): A nagy leállás: a magyar munkahelyek közel fele került veszélybe
https://szociologia.tk.mta.hu/uploads/files/Csizmadia-Illessy_A_virus_es_a_munka-F.pdf

ILO Monitor (2020): COVID-19 and the world of work. Second Edition. Geneva: International Labour Or-
ganization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_740877.pdf

Nemeskéri Zsolt – Szellő János (szerk.) (2017): Digitális kompetenciák és a pályaaorientáció munkaerő-
piaci összefüggései a 21. században. Zárótanulmány, PTE, Pécs. 88 o.

Pérez, S.T. – Fana, M. – González-Vázquez, I. – Fernández-Macías, E. (2020): The asymmetric impact of
COVID-19 confinement measures on EU labour 09 May 2020
<https://voxeu.org/article/covid-19-lockdown-and-eu-labour-markets>

Sven Smit, S. – Tacke, T. – Lund, S. – Manyika, J. – Thiel, I. (2020): The Future of Work in Europe. McKinsey
Global Institute Discussion Paper.
<https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/the-future-of-work-in-europe>

Szentes Tamás (2002): A globalizációs folyamat kedvező és kedvezőtlen hatásai.
<https://epa.oszk.hu/00700/00775/00043/708-719.html>

Zádori Iván – Nemeskéri Zsolt – Szabó Szilvia (2020): Deglobalizáció vagy reglobalizáció? Munkaerőpiac a
vírus előtt, alatt és után. Vitaindító tanulmány. Új Munkaügyi Szemle. 1. évf. 3., 2-13. o.
<https://www.metropolitan.hu/upload/95cf806e80df3cd163b916c6ceb661943cc1e321.pdf>